

A CIGÁNY IDENTITÁS VÁLTOZÁSA AZ ASSZIMILÁCIÓ ÉS A SZEGREGÁDIÓ TÜKRÉBEN

KANCZLER BALÁZS

Bevezető rész

Kutatást végeztem Győr-Moson-Sopron megyében, Fertőrákos és Iván községekben. Először csak Fertőrákos községben szerettem volna kutatást folytatni, de olyan mértékű asszimilációval találok meg, amely teljesen meglepett. Mivel kellett egy összehasonlítási alappal rendelkezniem, és az tűnt a legrelevánsabbnak, hogy egy szintén megye béli településsel való összehasonlítás történik, ezért felkerestem Iván községet, ahol elég jelentős cigány populáció él. Győr-Moson-Sopron megyében a községek közül Fertőrákos és Iván községekben él jelentős számú cigány kisebbség, ezért vontam kutatás alá e két falut.

Résztevő megfigyeléssel, interjúk készítésével és dokumentumelemzéssel végeztem szociológiai kutatásomat. Felkerestem mindkét falu polgármesterét, a Cigány Kisebbségi Önkormányzat vezetőjét és a cigányok által lakott utcákat, településrészeket. Több napot, hetet töltöttem a cigány lakosok között, és nagyon sok, az esetek túlnyomó többségében pozitív élményekkel gazdagodva végeztem kutatásom első szakaszát. A cigány lakosok már elfogadtak annak ellenére, hogy nem cigány származású vagyok. Először azt hitték, hogy a hatalmi kontroll részeként ellenőrzöm őket, de magatartásom és a cigány kultúráról való ismereteim meggyőzték őket a valóságról, ennek ellenkezőjéről.

Második szakaszban, pedig a Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltárat látogattam meg, s kutattam a fertőrákosi és az iváni cigánysággal kapcsolatos dokumentumok után. Több, említésre méltó esemény is történt velem kutatásom folyamán: A legelső meglepetés akkor ért, amikor Fertőrákos községben járva megláttam a Fő utcában gyalogolni egy olyan kb. 40-45 éves személyt, aki szemmel láthatólag bőrszíne alapján a cigány kisebbséghez tartozik. Azonnal megszólítottam, és próbáltam információt kérni tőle a fertőrákosi cigány kisebbség szociális helyzetéről, a kisebbségi önkormányzat munkájáról, esetleges szegregációról, integrációról. Nagy meglepődésemre azt a választ kaptam, hogy a megkérdezett személy magyar, nem cigány, és ilyen irányú információkkal nem tud ez által szolgálni. Ezek után interjút készítettem a település polgármesterével, aki elmondta, hogy a faluban lakó cigány kisebbségi populáció legalább fele nem vallja cigánynak magát, részben, mert már olyan mértékben asszimilálódott a nem cigány lakosságba, másrészt, pedig az asszimiláció következtében teljesen elhagyta népének hagyományait, szokásait, ezért nem is érzi cigány identitással rendelkezőnek magát. Ehhez hasonló magatartással, identitással Ivánban nem találok meg. Ami még meglepő volt Fertőrákossal kapcsolatban, hogy a Cigány Kisebbségi Önkormányzat Elnökével több héten keresztül csak telefonon tudtam beszélni. Mint utólag kiderült, ennek oka az volt, hogy ő is lomtalanításból él, s ideje java részét Ausztriában tölti. Személyesen vele, a hűgával, s több utcabeli lakóval sikerült beszélnem.

Konkrétan e két község cigány lakosságának körében végzett kutatásról nincs tudomásom, úgyhogy a munkám eredményét még összehasonlítani sem tudom korábbi kutatások eredményével. Szubjektív véleményem szerint ez azért történhetett, mert Magyarország többi részén (Észak-Magyarország, Kelet-Magyarország, Közép-Magyarország, Dél-Dunántúl) nagyobb cigány populáció él, mint Győr-Moson-Sopron megyében, ezért a kuta-

tók nem tartották eddig kiemelkedően fontos, kutatandó területnek, amit jelenlegi és későbbi kutatásaimmal kívánok megcáfolni.

Módszertan

A szociológiai vizsgálatot résztvevő megfigyeléssel kezdtem, s miután megpróbáltam kialakítani a megfelelő bizalmat személyem iránt, interjúkat és fényképeket készítettem. Először a Cigány Kisebbségi Önkormányzat elnökével, vettem fel a kapcsolatot, tudván, hogy az ő szavát, döntését a populáció tagjai elfogadják, tiszteletben tartják. Vele nagyon jó kapcsolatot sikerült kialakítanom, s ezt látván a többi cigány lakosnak sem volt ellenvetése az interjúk és a fényképezés ellen. Abból indultak ki, hogy amennyiben a vezetőjük megengedett bizonyos dolgokat nekem, akkor annak ők sem mondhatnak ellent. Dokumentumelemzéssel egészítettem ki kutatásomat, mert a Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltárban viszonylag sok dokumentum található az egykori Sopron vármegyei cigánysággal kapcsolatosan. Hogy a kutatási módszerek sokszínűségét gyarapítsam, két, cigánysággal kapcsolatos konferencián is részt vettem, és hasznos információkra tettem szert.

Hipotézisek

- Azt feltételezem, hogy a cigányság Fertőrákoson sikeresen asszimilálódott a többségi nem cigány társadalomba, de az asszimiláció következményeként jóformán teljesen eltűnt a cigány identitásuk.
- Feltételezem, hogy Ivánban szegregálódott a cigányság a falu lakosságához képest, a cigány identitásuk többségében nem változott, mely részben a szegregáció következménye is.

Eredmények

Fertőrákos

Ha földrajzi adatokkal megállapítjuk, hogy Fertőrákos község az északi féltekén, az északi szélesség 47. foka 42. perce, a keleti hosszúság 16. foka és 48. perce alatt fekszik, ezzel semmit sem mondunk az érdeklődő közönségnek, amely nem nagyon otthonos az ilyen mérésekben. Sokkal könnyebben félközünk mindenkire, ha úgy állapítjuk meg a község helyét, hogy az Magyarországnak azon nyugati, kutyafej alakú csücskében fekszik, amelyet a velencei egyezmény alapján az 1920. december 14-én tartott népszavazás teremtett, ott is a Fertő nyugati partján, Sopron városától kb. 7 km-nyi távolságra.¹

Fertőrákosban már az ókorban megkezdtek a mészkő bányászatát. A település első írásos említése 1199-ből való. A győri püspök birtoka lesz 1254-ben. Mezővárosi rangot kap a középkorban, évi két vásártartási joggal. A helyben lévő kőfejtőből kitermelt kőből épült Sopron és Bécs több középülete. A kőfejtő ma is látogatható. A német ajkú lakosság 90%-át kitelepítették 1946-ban. A községben Német Nemzetiségi Dal- és Kultúregyesület, azon belül kórus és tánccsoport működik. Látnivalók: Kőfejtő (nyáron színházi előadásokat és koncerteket tartanak benne), a Mithras-szentély, r.k. templom, kristálykiállítás, pellen-gér, vízimalom, püspöki kastély, középkori várfal-maradványok. Fertőrákosnál található a Fertő-tó magyar részének egyetlen üdülő- és vízitelepe. Amíg volt határ Magyarország és Ausztria között, addig Fertőrákos és Mörbisch között kerékpáros és gyalogos határátkelő-

¹ BÀN 2000

hely üzemelt időszakosan.²

Fertőrákos cigány lakosságának társadalomtörténeti vázlata 1690-2008

A község (egykor mezőváros) történetét két könyv dolgozza fel: Bán János: Fertőrákos politikai, gazdasági, egyházi és kulturális története (Fertőrákos, 2000.) és Hárs József: Fertőrákos (Budapest, 2006). Bán János írását elemezve először 1690-ben találunk említést cigány lakosokról:

„Viszont az 1690-es évek anyakönyve egyszerre rengeteg új családnevet tüntet fel, ami arra mutat, hogy a törökök és tatárok itt járása 1683-ban végzetes lett a községre nézve. Lakói közül sokat legyilkoltak, még többet fogságba hurcoltak, s helyükbe mások jöttek. Akkor tűntek fel a Karner, Schaller, Rath, Winkler, Gradt, Leitner, Paur, Pöltz, Weissenpeck, ... Pfeiffer, ... és más családok, vegyülnek közéjük Wonnodich, Windisch, majd Filipits, Kikovatz, Sumlovich nevű horvát családok és a cigány Bódosi család.”

A falu mai nevezetessége a kőfejtő, melyről először 1587-ben Draskovich bíboros urbáriumá tesz említést. A rákosiak foglalkozási ágai közé tartozott a kőfejtés is az egyéb gazdálkodási tevékenységek, és a halászat mellett. A cigányság vizsgálata szempontjából fontos szerepe van a kőfejtőnek:

„A legnagyobb talán az, amely a meglévő várfalmaradvány végében zuhan hirtelen a mélységbe. E kőfalak alján rendszerint befelé vágott járatok vannak, amelyek némely kőfejtőnek, később kovácsnak, lakatosnak és cigánynak szolgáltak lakásul.”

A Királyi Magyarországon a Habsburg-házi Mária Terézia uralkodott 1740-1780 között. A cigánysággal kapcsolatos első átfogó rendelkezéseket Mária Terézia, majd utódja, II. József hozott. Legfőbb törekvésük a vándorlás teljes felszámolása, a cigányság végleges letelepítése és polgárosítása volt. Ezért a királynő 1773-ban, majd 1779-ben a cigányság összeírását célzó rendelkezést adott ki. Ennek következtében az ország nem minden vármegyéjében, de összeírták a cigányok jelentős részét.³ Szerencsémre Stefanis János főszolgabíró 1773-ban komolyan vette a királyi rendelkezést, s részletesen összeírta a járásához tartozó falvakban a cigány lakosságot.⁴ Két cigány családot talált Rákoson (1906-ig ez volt Fertőrákos neve): Horváth János, felesége Katalin, 18, 16, 6 éves fiaik, és 8 éves lányuk. Horváth György, felesége Erzsébet, 13, 4 éves fiaik, 11, 7, 2 éves lányaik. Az összeírásban arra a kérdésre, hogy „*Milyen nevelésben részesülnek, kinél, milyen mesterséget tanulnak?*” az első családnál azt írták be: „Mindannyian úgy nevelkednek, mint a jobbágyok.” A második családnál viszont: „Csak az idősebb fiú szolgál Srajner Mátyásnál, a lányok Schringer Krisztiánnál és Scharner Mihálynál nevelkednek, mint a földművesek.” A következő kérdés: „*A házsorban lévő házban lakik, vagy sátorban, vagy kunyhóban?*” Mindkét családnak a házsorban van háza. Az összeírás szerint Horváth János zsellér járulékokkal, Horváth György pedig házatlan zsellér járulékok nélkül. Az asszimiláció már ekkor megkezdődött a cigány lakosságnál, ugyanis mindkét család „a lakosok szokása szerint öltözködik.” Horváth János földművelésből és kézműves mesterségből (nem tér rá ki, hogy milyenből) él, Horváth György, pedig kézművességből él. Arra a kérdésre, hogy: „*A helyi bíróhoz, vagy vajdához tartozik-e?*” mindkét család a helyi bíróhoz tartozónak mondta magát. Tehát már

² Győr-Moson-Sopron megye településeinek atlasza, Gyula, Hiszi 1995

³ SZUHAY 1999

⁴ Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár, IV. A. 1. m Sopron vármegye cigányösszeírása 1773

akkor sem volt a rákosi cigányságnak vajdája, akárcsak napjainkban. Egy érdekes kérdéssel folytatódik a dokumentum: „*Táplálkozik-e dögvész miatt elhullott állatok húásával?*” Hasonlóan, mint a többségi társadalom tagjai, ők sem táplálkoztak dögkútból. Lóval sem rendelkeztek, mert „nem rendelkeztek keresettel, vagy váltóval lovakból.” Az utolsó kérdésre: „*Fizet-e adót és mennyit a házipénztárba és a katonai pénztárba?*” mindkét család „nem adózik semmit.” – választ adta.⁵

Az 1774. január 1-én történt cigányösszeírás bevezetőjéből érdekes jövedelmi adatot ismertem meg: „A járási főszolgabírók összeírása alapján mutatja a helységek, a szülők és a cigánygyermek nevéit, a gyermekek életkorát, és azt az időt, amikor az Őfelsége kegyes királyi rendelete szerint a 12 éves kor alatti gyermekek nevelés céljára a helyi lakosokhoz 3 koronás napi bérért Sopron vármegyében átadattak.”

Már csak Horváth Györgyöt és családját találjuk az összeírásban, Horváth Jánosról és családjáról nem esik említés. Ez már nem olyan részletes, mint az előző évi: a gyermekek neveit, korát, s azt tartalmazzák, hogy „Kinek adták át őket nevelésre?” „A 4 éves Jakab: Steiner Mártonnál, a 11 éves Mária: Presl Mátyásnál, az 5 éves Barbara: Schrangener Krisztiánnál, a 7 éves Katalin: Scharner Mihálynál.” Az előző összeírásban név nélkül említett 13 éves fiúról ebben nincs semmi adat.⁶

1778-ból származik a következő cigányösszeírás. Ezek, a XVIII. századi dokumentumok latin nyelven íródtak, s több különbséget rögtön felfedeztem: az első, 1773-as esetében a cigányokat cigánynak, latinul *zingari*-nak nevezték, míg 1778-ban már újparasztoknak, latinul *neocolonus*-nak. Míg 1773-ban cigány összeírásnak (*Conscriptiones Zingarorum pro Anno 1773.*), addig 1778-ban újparasztok gyermekeinek eltartási táblázatának (*Intertentionis Prolium Neo Colonorum pro Anno 1778*) nevezték az összeírás dokumentumát. Név szerint említésre kerülnek a Horváth család gyermekei (Jakab, Barbara, Katalin, Teréz és Ádám), melyből megállapítható, hogy időközben gyarapodott a család a 4 éves Ádámmal, mert a 4 évvel azelőtti összeíráson ő még nem szerepelt.⁷

Mivel a levéltárban több cigány összeírást nem találtam, a születési anyakönyveket vontam vizsgálat alá. Az első kötet Rákos esetében az 1895-1898 között születetteket tartalmazza.⁸

Időrendi sorrendben először az 1896. április 13-án született Sárközi Mihály-ról szóló bejegyzést találtam, mely szerint édesapja foglalkozása „czigány-napszámos”, édesanyja pedig „kóbor czigány.” Mivel Thurner Tamás anyakönyvvezető nem ismerte a bejelentő Sárközi András édesapát, ezért annak személyazonosságának megállapítására elfogadta az általa ismert Pfeiffer Mihály cigány rákosi lakos elmondását.⁹ Ebben az esetben már másodszer találkozunk a Pfeiffer névvel, csak 1690-ben, mint német nevet említették, s 1896-ban, min cigányt. Ez azért bír nagy fontossággal, mert napjainkban a fertőrákosi cigányság túlnyomó többsége Pfeiffer nevezetű. Ezen dokumentumok szerint már a XVII-XVIII. században létrejött a cigány és a nem cigány lakosság keveredése.¹⁰

1897. március 16-án született a következő cigány gyermek a faluban, Horváth Li-

⁵ Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár, IV.A.1.m Sopron vármegye cigányösszeírása 1773

⁶ Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár, IV.A.1.m Sopron vármegye cigányösszeírása 1774

⁷ Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár, IV.A.1.m Sopron vármegye cigányösszeírása 1778

⁸ Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár, Születési Anyakönyvi Kivonat Rákos, 1895-1898

⁹ Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár, Születési Anyakönyvi Kivonat Rákos, 1895-1898

¹⁰ Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár, Születési Anyakönyvi Kivonat Rákos, 1895-1898

pót, akinek édesapja nem került bejegyzésre, a „bejelentő Horváth Katalin csavargó cigánynő, édesanyja Horváth Borbála foglalkozás nélküli cigánynő.” Lakhelyük: Rákos, erdei kőbánya.¹¹

1897. július 12-én született Horváth Mihály, kinek édesanyja Horváth Mária csavargó cigánynő, a törvényes atya nem került bejegyzésre, a bejelentő Horváth Anna csavargó cigány leány volt.¹²

1897. augusztus 15-én Horváth Éva született, akit édesapja, Horváth Ádám foglalkozás nélküli cigány jelentett be a hatóságnak, édesanyja Horváth Anna foglalkozás nélküli cigány. Az érdekessége a dokumentumnak, hogy először írta alá a bejelentő, eddig csak a három kereszt szolgálta az aláírást, mint az írástudatlanság jelképe.¹³

1898. január 3-án Horváth Ferencz csavargó cigány jelentette be fia, Horváth Ádám megszületését, kinek édesanyja Horváth Julianna csavargó cigánynő, lakóhelyük Rákos, erdei kőbánya.¹⁴

1898. november 16-án született Horváth György, a bejelentő, édesapja Horváth József foglalkozás nélküli cigány, az anya Horváth Terézia foglalkozás nélküli cigánynő. Lakóhelyük: Rákos, Sauerbrunner dűlőbeli szőlőkunyhó.¹⁵ Ez volt az első olyan cigány család, mely dokumentáltan nem a falubeli házsorban lakott.

A falu cigány lakosságának helyzetével kapcsolatban a következő évszám 1943. Bán János szerint: „1943-ban, pedig a Szikla-sor három emeletes: az alsó, középső és felső sziklasor épült ki egészen a soproni útig, ahol már teljes rendetlenségben épült a II. világháborúban néhány házacskó. A Patak utcában és a Szikla-soron levő házak száma több mint 100.”¹⁶

Hárs József úgy tudja, „A németek kitelepítése előtt három roma család lakott a községben, mind a három zenészfamilia. Aztán, a bennszülött lakosság nagy részének távozása után jöttek be nagyobb számban. De akkor is csak 25-ről szól az állami statisztika. Bán János viszont másként tudja: „Sok cigány is telepedett le Rákoson, ezek előbb az erdőben, sátor alatt és a köfjétkőben laktak, csak 1946 után telepedtek üres házakba.” Majd még egyszer szóba hozza őket: „rendszerint a cigányok és az itt szolgáló vagy kőborló leányok gyermekei maradtak törvénytelenek.” Báb előbbi véleményét támassza alá, hogy egy kőhídi fegyőr gyermeke felnőttkorában járt először a Fertőn, mert nem illett a falu feléjük eső, cigányok lakta részén átmenni.”

Eddig csak „csavargó”, „foglalkozás nélküli” cigányról találtunk említést Fertőrákos esetében, muzsikusról most először. Felvetődik a kérdés, hogy vajon közben lezajlott egy cigány lakosságcsere? Erre sajnos írásbeli dokumentumot, mint bizonyítékot megemlíteni nem tudok. Akárcsak a Ladányi-Szelényi szerzőpáros Csenyéte esetében, én is csak a feltételezésre tudok hagyatkozni.

Cigányok a helyi társadalomban

Fertőrákoson napjainkban a cigányság lélekszáma megközelíti k.b. a 200 főt. A cigányok

¹¹ Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár, Születési Anyakönyvi Kivonat Rákos, 1895-1898

¹² Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár, Születési Anyakönyvi Kivonat Rákos, 1895-1898

¹³ Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár, Születési Anyakönyvi Kivonat Rákos, 1895-1898

¹⁴ Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár, Születési Anyakönyvi Kivonat Rákos, 1895-1898

¹⁵ Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár, Születési Anyakönyvi Kivonat Rákos, 1895-1898

¹⁶ BÀN 2000

szoros együttműködésben élnek a nem cigány lakossággal (magyarokkal és svábokkal). Eleinte olyan munkatevékenységek végzésére szakosodtak, melyeket a polgárosodó magyarok és németek egyre jobban megvetettek.¹⁷ De történt a rendszerváltás, s megnyílt az addig majdnem hermetikusan lezárt Magyar-Osztrák Államhatár, s megindult a munkaerő külföldre áramlása. A 90-es években megindult a bevásárló turizmus műszaki cikkekre specializálódva, s töménytelen mennyiségben került be Magyarországra hűtő, mosógép, és szórakoztatóelektronikai cikk. A cigányok leleményességét dicséri, hogy ők már ekkor használt műszaki cikkeket és bútorokat kezdtek behozni, a magyar és a német lakosság megvetésére. A lomtalanítást végző cigány családok hirtelen meggazdagodtak, s elhagyták az addig jellemző napszámos munkavállalást a falu gazdáinál.

A Szikla-sorok, melyek a 70-es, 80-as években klasszikus cigányteleppé nőttek ki magukat, minden tekintetben fejlődésnek indultak. Megszűntek a putrik, egyre nagyobb, szebb és modernebb házak „nőttek ki” az egykori rozoga, háznak alig nevezhető építmények helyén. Az anyagi megerősödésnek, az egzisztenciális biztonságnak, és az asszimilációnak köszönhetően megnövekedett a vegyesházasságok száma, s gyakorivá vált a falu egyéb részébe (általában a Fő utcába!) való beköltözés.

Napjainkban olyan mértékű asszimilációról beszélhetünk, hogy a cigányok identitása majdnem teljesen elveszett. A cigány nyelvet talán 1-2 ember beszéli, érteni viszonylag több érti, de az sem több 20-30 embernél. A gyermekszületésnél tartandó cigány szokások teljesen elvesztek, tőlem kérdezték meg, hogy mit szoktak régebben a cigányok tenni ezzel kapcsolatosan. A temetkezéskor szokásos virrasztás még 1-2 családnál élő hagyomány, a nagyszámú rokonság meghívásával együtt. Cigány rendezvény egyáltalán nem szokott lenni, mindenki végzi a dolgát (általában lomtalanít, Ausztriában dolgozik – képzettséget nem igénylő építőipari vagy mezőgazdasági munkát), elmondásuk szerint nincs idejük ilyesmire.

Jelenleg közsörüs cigányok élnek Fertőrákoson, akik előszeretettel hívják magukat „sváb cigánynak”, utalva ezzel a német nemzetiségűekkel való keveredésükre. Ezzel mindinkább súlyozva asszimilációs törekvéseiket. A cigányok nagy hányadát Pfeiffernek hívják, ami ténylegesen utal a német ősökre is, s már a község története során 1690-ben is találkoztunk ezzel a névvel, akkor, mint német telepes bevándorló.

Fertőrákos napjainkban

Lakosság: 2200 fő.

Cigány kisebbség létszáma: ~cca. 200 fő.

Közsörüs cigányok élnek Fertőrákoson.

Jelentős még a faluban a német kisebbség.

Mindkét kisebbség rendelkezik saját kisebbségi önkormányzattal.

A Cigány Kisebbségi Önkormányzat eseti természetbeni támogatást nyújt a kisebbség tagjainak rászorultság esetében (pl. tüzelő, stb.).

Megfigyelhető, hogy az Interneten (www.fertorakos.hu) egyáltalán nem esik szó a községben élő cigányságról, csak a kisebbségi önkormányzatoknál van megemlítve a cigányság. A község történelmét kutatva, az „események időrendben”-címszó alatt megtalálhatjuk 1946. április 24-én, május 6-án és 7-én a német nyelvű lakosság többségének kitele-

¹⁷ KOTICS 2001

pítését. A következő pedig, hogy „1946-ban a telepések második hulláma érkezik meg.” Cigány kisebbségről tehát szó sincs a Fertőrákossal kapcsolatos irodalmakban, melynek okát csak sejteni lehet, tudni nem.

Fertőrákoson folytatott szociológiai kutatásom során nem az elvárásaimnak megfelelően kerültem közel a cigány kultúrához, ezért előzetes ismereteim birtokában relevánsnak gondoltam azt a feltételezést, hogy Ivánban, Győr-Moson-Sopron és Vas megye határán elhelyezkedő községben folytassam tovább a megkezdett kutatásomat, ezáltal viszonyítási alapot teremtve összehasonlításra nyílik lehetőségem Magyarország egy megyéjén belül is, és a többi megye cigány kisebbségek lakta falujának tekintetében is. Az elvárásaimnak nem megfelelően alakultak a kutatás folyamatai Fertőrákoson, mert azt reméltem, hogy nagyobb mértékben őrizték meg kultúrájukat a falu cigány lakosai. Ezt az eredményt lehet jónak is tekinteni, mert az asszimiláció által a társadalom többsége által elfogadott életformát élnek a cigány kisebbség tagjai, de már voltaképpen alig mondhatók cigányoknak, mert kultúrájuk, identitásuk már a magyar kultúrát követi, azzal azonosult teljes mértékben.

Iván

Legelső írásos emléke 1234-ből való. A pornói apátság, később, pedig a Kanizsayak, a Nádasdyak és a Széchenyiek birtoka volt a község. Látnivalók: műemlék jellegű r.k. templom, barokk Pieta-szobor, pestiskereszt. A község külterületén fekvő nyolc tavat szívesen keresik fel a horgászok.¹⁸

A jelenleg több mint 1400 lelket számláló Iván község Győr-Moson-Sopron megyében fekszik; Pusztacsalád, Újkér, Simaság, Gyóró, Cirák, Répceszemere, Csér és Csáfordjánosfa szomszédságában. Hozzá legközelebb – közel azonos távolságra – a következő városok vannak: Csepreg, Fertőd és Kapuvár. Első ismert pecsétje Iván-Falu-Pecsitv – körirattal – mezejében hármashalomból kiemelkedő makk és kétoldalt búzakalász – a rajta lévő évszám szerint 1691-ből származik.¹⁹

Iván cigány lakosságának társadalomtörténeti vázlat 1773-2008

Iván község történetét az „Adalékok Iván község helytörténetéhez”-című kötet dolgozza fel Németh László szerkesztésében. A műben legkorábbi említés a cigány lakosságról 1792-1796-os gazdaság összeírásban olvashatunk, a levéltárban, Sopronban viszont 1773-ból szintén találtam cigány összeírást, akárcsak Fertőrákos esetében.

1773-ban a királyi rendeletre összeírók 5 cigány családot találtak: Farkas Mihályt, két gyermekét és egy unokáját, Ifjabb Farkas Mihályt és egy lányát, Dusa István özvegyét: Horváth Erzsébetet és négy gyermekét, Dusa Mártont és egy lányát, és Miskó Istvánt. Leírásra került, hogy „milyen, mennyi, sorjában és milyen korú?” gyermekek vannak a cigány családoknál, s „Milyen nevelésben részesül, kinél, és tanul-e valamilyen mesterséget?” Ifjabb Farkas Mihály és Dusa Márton lányai „anyjuk emlőjén nevelkednek” a többi gyermek „parasztoknál szolgál.” Minden cigány a „házsorba épített házban lakik”, s mindegyik „házatlan zsellér”. Úgy öltözködtek, mint „a helység tősgyökeres lakosai, és kézművességből éltek mindannyian.” „A helyi bíró alá tartoztak, lóval nem rendelkeztek, s nem táplál-

¹⁸ Győr-Moson-Sopron megye településeinek atlasza Gyula, Hiszi 1995

¹⁹ NÉMETH 1998

koztak döggútból, és nem adóztak”.²⁰

Az 1775-ös összeírás a Rákosival ellentétben már „újparasztoknak” nevezi a cigányokat, míg Rákoson csak 1778-ban kerül ez a megnevezés írásba foglalva: „A neocolonusok („újparasztok”) táblázata, mely mutatja, hogy gyermekeik közül ki hány hónapot és hány napot volt eltartásban 3 koronás napi bérért. És hogy a hospesnek időarányosan a vármegye házipénztárából 1775. október végéig a számítás szerint mit kell fizetni.”

Itt már csak három család kerül említésre, Farkas Mihály, ifjabb Farkas Mihály és Miskó Márton, akinek 3 mostohagyereke lett az elmúlt két esztendőben.²¹

A legközelebbi összeírás 1777-ben történt, ekkor már csak 2 család kerül említésre, ami 8 főt jelent. A gyermekek még mindig „intertenenseknél”-eltartóknál vannak, 3 koronás napi díjért, melyet a vármegye házi pénztára rendezett.²²

1778-ban 3 cigány család került összeírásra, Farkas Mihály, ifjabb Farkas Mihály és Miskó Márton élt Ivánban családosul. Az 1007 fős népességből ezen összeírás szerint mindössze 7 fő cigány élt.

A helytörténeti műből, az „Iván a XVIII. század végén (Egy falu szociográfiája 1792-1796)” – című fejezetben, a 95. oldalon olvasható a „*Foglalatosságok és Kereskedések*” – címszó alatt. „*Némellyek vonyos Ökreiken nyerekednek, egy Némellyek az Iványi Kolompároktul össze veszik a Birka-Harangokat, S le járnak vele Somogyba és jó áron eladják.*” A „*Kézműves*” – címszó alatt a 96. oldalon olvasható: „*Van a Helységben: Ugy mint, Takáts Mester Kettő, Szür Szabó Mester egy, Nadrág Szabó egy, Német Varga egy, Botskor Varga Négy, Csizmazia kettő, Szűts Mester egy, Kolompárok az, az Birka és más féle Marhákra való harang tsináló Mesterek vannak Heten, Kováts egy.*” Az előző idézetből kiderül, hogy az Iván községben élő cigányok bizonyos része a XVIII. században hagyományos cigány szakmákban foglalatoskodott, kolompokat készített és a kovácsmesterséget űzte.

A monográfia 141. oldalán írja Szabó János „Iván község településének 1870 körüli vázlatát”-ban a „cigány szert”, mely akkor a falu nyugati oldalán helyezkedett el.

A 150. oldalon található, 1889. március 6-án keltezett „*Az 1887-es iváni nagy tűz*”-ről, Prevanek Ferenc iváni plébános készített összeírást, melyben a következőket olvastam: „Ha Ruprecht János önagysága a rendelkezése alatt álló tűzoltókkal meg nem jelenik, és Balogh József házáat, mely már tüzet fogott, el nem oltja, akkor a Köz és a Cigányszer is leég.” Véleményem szerint annak, hogy a korábbi idők dokumentumaiból kimaradt a cigányság megemlítése, a következő okai lehetnek: Az 1998-ban készült dokumentum 1735-ben készült népesség összeírásában olvasható: „Az összeírásból nem derül ki egyértelműen, hogy az összes lakost, vagy csak a katolikus népességet vette sorba a plébános.” Tehát valószínűleg ezért, és a már említett 1887-es iváni nagy tűz az oka, ugyanis a 148. oldalon olvasható a következő: „Amikor a tűz keletkezett Boros István bíró éppen egy házassági kivonatot kívánt kiadatni. Alig hogy hazaért a plébániáról, háza már lángokban állott. A telekkönyv meg a községgel kapcsolatos iratok mind odaégték, valamint a község ládája a bent lévő pénzzel szintén a tűz áldozata lett.” Tehát vélelmezhetően ezen okok következté-

²⁰ Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár, IV.A.1.m Sopron vármegye cigányösszeírása 1773

²¹ Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár, IV.A.1.m Sopron vármegye cigányösszeírása 1775

²² Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár, Sopron vármegye cigányösszeírása 1777

ben nem olvashatunk Iván község cigány lakosságáról a korábbi időkből (XVIII. század előtt) a helytörténeti dokumentumban.

A levéltárban a születési anyakönyvi kivonatok gyűjteményében²³ több cigány születési anyakönyvi kivonatot is találtam:

1896. június 1-én született Horváth József, aki Horváth Károly hangász primás törvényes gyermeke.²⁴

1898. február 4-én Holló István hangász primás gyermekeként született Horváth Mária, akinek édesanyja háztartásbeli.²⁵

Az anyakönyv szerinti következő cigány gyermek születése 1899. január 27-én történt, Horváth János klarinétos hangász gyermeke, Horváth Lajos született. Édesanyja háztartásbeli nő.²⁶

1899. október 23-án néhai Holló István zenésznek született István nevű fia.²⁷

A „Homályos emlékek, forgácsok, IVÁN község történetében (1914-1934) 10. pont: Vallás, nemzetiség-címszó alatt: cigányok: a.) Muzsikus. Holló, ragadványneveken: Kohó, Bögyös, Hugyos, stb. b.) Oláh. Sztójka Márton.” A cigányokon kívül még a zsidókat említi az összeírás.

A „Szülőföldünk a Kisalföld pályázat 1967. és 1969. évi versenyére érkezett helytörténeti munkák átdolgozott, gyűjteményes köteté”-ben olvasható:

„Minden házból van olvasó, a cigánycsaládok is rendszeresen kölcsönöznek könyvet. Egyébként 1967-ben 108 cigány élt, közülük 3 család – állami segítséggel – egészséges, új házba költözött, 1969-ig 9 család jutott megfelelő hajlékhoz. Elsősorban azokat segítik, akiknek állandó munkájuk van, és nagycsaládosak.”

Az idős lakosok visszaemlékezése szerint egészen a 60-as évek elejéig csak muzsikus cigányok éltek a faluban, a Kápolna utcában (ők ma is ott élnek, együtt az oláh cigányokkal). Ezt az 1961. évi MSZMP határozat változtatta meg: „A cigány lakosság felé irányuló politikánkban abból kell kiindulni, hogy bizonyos néprajzi sajátossága ellenére sem alkot nemzetiségi csoportot. Fokozatosan el kell érni, hogy a cigányok a lakosság többi részétől nem elkülönítetten, állandó lakóhelyeken telepedjenek le, állandó munkához jussanak, egészségügyi körülményeik javuljanak, és emelkedjék kulturális színvonaluk. A cigánykérdés megoldásával kapcsolatban még számos helytelen nézet érvényesül. Sokan nemzetiségi kérdésként fogják fel, és javasolják a „cigány nyelv” fejlesztését, cigány nyelvű iskolák, kollégiumok, cigány termelőszövetkezetek stb. létesítését. Ezek a nézetek nemcsak tévesek, de károsak is, mivel konzerválják a cigányok különállását, és lassítják a társadalomba való beilleszkedésüket.” /MSZMP-határozat, 1961. június 20./

E határozat értelmében létre hozták a mai Kápolna utcát, s a környékbeli majorokból (Erdőlak-major, Vizta-major, Csér-major, Károly-major, Szolgyagyőr-major) beköltöztették az oláh cigányokat.

²³ Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár, Születési Anyakönyvi Kivonat Iván, 1895-1902

²⁴ Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár, Születési Anyakönyvi Kivonat Iván, 1895-1902

²⁵ Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár, Születési Anyakönyvi Kivonat Iván, 1895-1902

²⁶ Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár, Születési Anyakönyvi Kivonat Iván, 1895-1902

²⁷ Győr-Moson-Sopron megyei Levéltár, Születési Anyakönyvi Kivonat Iván, 1895-1902

Cigányok a helyi társadalomban

A XVIII. századi cigány összeírás kézműves cigányokat említ, míg a XIX. századi Születési Anyakönyvi Kivonatok zenész cigányokról írnak. Vélelmezhetően, akár Fertőrákos esetében cigány lakosságcsere történt, mely nem került dokumentálásra. De Iván esetében a muzsikus cigányok megmaradtak mind a mai napig, csak már egy család kivételével nem zenélnek. Temetésre is másik faluból (Vas megyéből) hívnak zenészeket. A XX. században, egészen az 1990-es rendszerváltásig nem kísérte Ivánban különösebb diszkrimináció a cigány lakosságot, mert addig a foglalkoztatásuk meg volt oldva. A helyi erdőgazdaságban segédmunkát (erdőtelepítés, favágás, erdőtisztítás), és a Termelő Szövetkezetben mezőgazdasági munkát végeztek. A helyiekkel való beszélgetés során nyilvánvalóvá vált számomra, hogy a magyar lakosság a muzsikus cigányokat pozitívabb előítélettel közelíti meg, mint az oláh cigányokat. Élő az a sztereotípiá, hogy a muzsikusok szorgalmasabbak, mint az oláh cigányok, s ennek bizonyítására számtalan történet kering közöttük. A faluban, két utcában (Kápolna és Rózsa utca) élnek a cigányok, szegregálva (a Rózsa utcába még a vezetőkes földgázt sem vezették be!). Megpróbálják a magyar lakosok a fizikai és mentális szintű kommunikációt irányukban radikálisan csökkenteni.²⁸

Iván napjainkban

Mint már említésre került, a rendszerváltozás komoly életmódváltást hozott az iváni cigányság életében. Az erdőgazdaság (TÁEG) leépítette dolgozói létszámát, az egyéb tevékenységeket alvállalkozóknak adta ki, akik már nem voltak hajlandók olyan munkabért fizetni a képesítés nélküli dolgozóknak (többségében cigányoknak), mint az erdőszet annak előtte. Tömegesen váltak munkanélkülivé a cigányok, az élelmesebbje, és aki valamennyi felhalmozott tőkével rendelkezett, lomtalanítani kezdtek kijárni Ausztriába. Mivel ezt a tevékenységet viszonylag későn kezdték (a rákosi cigányokhoz képest), és a határhoz is jóval távolabb laknak, ezért csekélyebb nyereséggel kell beérniük. Ennek ellenére többen közülük jó életszínvonalon élnek, bár ez, mint integrációs törekvés, nem túl sikeres.

Lakosság: 1379 fő.

Cigány kisebbség létszáma: ~cca. 360-400 fő, ~cca. 48 család.

Ebből: ~ cca. 300 fő Oláh cigány.

~ cca. 100 fő Muzsikus cigány.

Cigány lakosság által beszélt nyelv: Lovári cigány és magyar.

Szegregáció: 2 utca, ú.n. cigánynegyed: Rózsa és Kápolna utca.

Népviselő: Húsvétkor és Karácsonykor.

Foglalkozás: Lomtalanítás, vasazás, betanított munka Sopronkövesden és Lövön, de jelentős számuk munkanélküli (álláskereső).

Általános Iskola: 219 fő – ebből 53 fő cigány.

Óvoda: 57 fő – ebből 26 fő cigány: Nagycsoport: 11 fő.

Középső csoport: 6 fő.

Kis csoport: 9 fő.

Segélyezés: A törvényi szabályozásnak megfelelően, de csak elvétve történik meg.

Iván község esetében is az Interneten (www.ivan.hu) folytattam kutatásomat, számomra elkészítő eredménnyel. Iván esetében még a település története sem olvasható a község

²⁸ KOTICS 2001

weboldalán, a cigány kisebbség, pedig akárcsak Fertőrákos esetében, az Önkormányzat-címszó alatt található meg, egyéb említés nincs a cigány populációról.

Összefoglaló

Magyarországon, a Nyugat-Dunántúlon, Győr-Moson-Sopron megye két falujában, Fertőrákoson és Ivánban végeztem szociológiai kutatást a cigány identitás változásáról az asszimiláció és a szegregáció tükrében. Megállapítást nyert, hogy Fertőrákoson a közsörűs cigány lakosság olyan nagymértékű asszimilációt hajtott végre, hogy már a cigány kultúrának csak gyenge nyomait lehet megtalálni. Nem tartják őseik szokását, teljesen más szakmákat sajátítottak el, mint elődeik, és integrálódtak a nem cigány, többségi társadalomba. Cigány identitásukat majdnem teljes mértékben elvesztették, a cigány nyelvet is csak kevesen beszélik. Az asszimiláció releváns okaként az egykori Osztrák-Magyar határ közelsége, az ennek következtében kibővülő munkaerőpiac, a jobb kereseti lehetőségek és a cigányság viszonylag kis lélekszáma valószínűsíthetők. Tehát az első hipotézis, mely az asszimilációt kapcsolatba hozta a cigány lakosság identitásvesztésével, igaznak bizonyult.

A másik faluban, ahol szintén szociológiai vizsgálatot folytattam, Ivánban, Győr-Moson-Sopron és Vas megye határán, szegregációról beszélhetünk. A település két utcájában él oláh és muzsikus cigány lakosság, a faluba beköltözésre nincs lehetőségük, teljesen elkülönülve élnek két utcában. A második hipotézisem is igaznak bizonyult a szegregáció és a cigány identitás fennmaradása közötti kapcsolat tekintetében. Asszimiláció és integráció helyett szegregációval kell megküzdeniük az iváni cigányoknak, még az ún. cigánytelepes forma is fenn van tartva a többségi társadalom által. Ivánban a cigány és a nem cigány lakosok között nagyon szűk az érintkezések zónája, s a cigány lakosok negatív viszonyítási alapként jelennek meg a falu nem cigány lakosai számára.

Végezetül megállapítom, hogy Győr-Moson-Sopron megyében asszimilációra, és szegregációra egyaránt van példa a cigány populációval kapcsolatban.

A többi megyebeli, cigányok által is lakott település szociológiai vizsgálata következő dolgozatom tárgyát képezi, s azután pontosabb konzekvenciák levonására lesz lehetőségem.

INTERNETES FORRÁSOK

www.fertorakos.hu/tortenelem (2008.05.14).

www.ivan.hu/onkormanyzat (2008.05.14).

BIBLIOGRÁFIA

BÁN 2000

BÁN János: *Fertőrákos politikai, gazdasági, egyházi és kulturális története*. Fertőrákos, Fertőrákos Község Önkormányzata, 2000.

Győr-Moson-Sopron megye településeinek atlasza. Gyula, Hiszi, 1995.

HÁRS 2006

HÁRS József: *Fertőrákos*. Budapest, Száz Magyar Falu Könyvesháza, 2006.

KOTICS 2001

KOTICS József: *Mások tekintetében*. Miskolc, Miskolci Egyetem, A Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszék Könyvei 4. 2001.

NÉMETH 1998

NÉMETH László: *Adalékok Iván község helytörténetéhez*. Sopron, Hillebrand, 1998.

ÖRKÉNY–SZÉKELY 2007

ÖRKÉNY Antal–SZÉKELY Mária: *Deliberatív közvélemény-kutatás a magyarországi romák és nem romák viszonyáról*. Budapest, ELTE TÁTK., 2007.

SZUHAY 1999

SZUHAY Péter: *A magyarországi cigányság kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája*. Budapest, Panoráma, 1999.